

Тимурқызы Х.^a, Дүйсенбек Т.Н., Баубек А.А., Тагманов У.С.

Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИВЕНТ-ТУРИЗМНІҢ ТАРИХИ ДАМУЫ: КЕЗЕҢДЕУ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ФОРМАЛАРЫ

Тимурқызы Хадиша, Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы, Баубек Ахатбек Абдирасилұлы, Тагманов Урманбек Сарманович

Қазақстандағы ивент-туризмнің тарихи дамуы: кезеңдеу және негізгі формалары

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи алғышарттары және тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің дамуы қарастырылады. Ерте тарихи кезеңдерге қатысты «ивент-туризм» ұғымы ретроспективті мағынада тікелей қолданылмайды; жәрмеңкелер, дипломатиялық қабылдаулар, діни рәсімдер, дәстүрлі мерекелер мен бұқаралық іс-шаралар қазіргі ивент-туризм формаларының тарихи алғышарттары мен прототиптері ретінде талданады. Зерттеуде тарихи-генетикалық, салыстырмалы-тарихи, типологиялық және жүйелік-талдамалық әдістер қолданылды. Зерттеудің хронологиялық шеңбері б.з.д. III ғасырдан 2024 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Зерттеу нәтижесінде Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің тарихи дамуының авторлық кезеңдеуі ұсынылып, олардың негізгі формалары жүйеленді және қоғамдық интеграция, мәдени алмасу, экономикалық өзара іс-қимыл мен аумақтық имиджді қалыптастыруға байланысты функцияларының сабақтастығы айқындалды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризм дамуының көшенді кезеңделуін ұсынудан және өртүрлі тарихи кезеңдердегі негізгі формалары мен функцияларының трансформациясын ескере отырып, оларды типологиялық жүйелеуден тұрады.

Түйін сөздер: оқиғалық тәжірибелер, ивент-туризм, тарихи кезеңдеу, мәдени-бұқаралық іс-шаралар, Ұлы Жібек жолы, мәдени мұра, аумақтық имидж.

Тимурқызы Хадиша, Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы, Баубек Ахатбек Абдирасилұлы, Тагманов Урманбек Сарманович

Историческое развитие ивент-туризма в Казахстане: периодизация и основные формы

Аннотация. В статье рассматриваются исторические предпосылки событийных практик на территории Казахстана и развитие ивент-туризма в период независимости. Применительно к ранним историческим эпохам понятие «ивент-туризм» не используется в ретроспективном смысле; ярмарки, дипломатические приёмы, религиозные обряды, традиционные праздники и массовые мероприятия анализируются как исторические предпосылки и прототипы современных форм ивент-туризма. В исследовании применены историко-генетический, сравнительно-исторический, типологический и системно-аналитический методы. Хронологические рамки исследования охватывают период с III века до н. э. по 2024 год. В результате исследования предложена авторская периодизация исторического развития событийных практик и ивент-туризма в Казахстане, систематизированы их основные формы и выявлена преемственность функций, связанных с общественной интеграцией, культурным обменом, экономическим взаимодействием и формированием территориального имиджа. Научная новизна исследования заключается в комплексной периодизации развития событийных практик и ивент-туризма в Казахстане и их типологической систематизации с учетом трансформации основных форм и функций на различных исторических этапах.

Ключевые слова: событийные практики, ивент-туризм, историческая периодизация, культурно-массовые мероприятия, Великий Шёлкового путь, культурное наследие, территориальный имидж.

Timurkyzy Khadisha, Duisenbek Togzhan Nurlankyzy, Baubekov Akhatbek Abdirasiluly, Tagmanov Uрманbek Sarmanovich

Historical development of event tourism in Kazakhstan: periodization and main forms

Abstract. The article examines the historical prerequisites of event-related practices in the territory of Kazakhstan and the development of event tourism during the period of independence. With regard to earlier historical periods, the concept of “event tourism” is not applied retrospectively in a direct sense; fairs, diplomatic receptions, religious ceremonies, traditional festivals, and mass events are analyzed as historical prerequisites and prototypes of contemporary forms of event tourism. The study employs historical-genetic, comparative-historical, typological, and systems analysis methods. The chronological scope of the research extends from the 3rd century BCE to 2024. As a result of the study, an author-developed periodization of the historical development of event-related practices and event tourism in Kazakhstan is proposed, their main forms are systematized, and the continuity of their functions related to social integration, cultural exchange, economic interaction, and the formation of territorial image is identified. The scientific novelty of the study lies in providing a comprehensive periodization of the development of event-related practices and event tourism in Kazakhstan and their typological systematization, taking into account the transformation of their main forms and functions across different historical periods.

Key words: event-related practices, event tourism, historical periodization, cultural and mass events, Silk Road, cultural heritage, territorial image.

Кіріспе. Ивент-туризм белгілі бір жоспарланған іс-шараға қатысу немесе оны көру мақсатында адамдардың бір жерге баруымен байланысты туризм бағыты ретінде қарастырылады. Мұндай іс-шараларға мерекелер, спорттық жарыстар, мәдени фестивальдер, көрмелер мен іскерлік форумдар жатады. Д. Геттс еңбегінде ивент-туризмнің негізгі белгілері жоспарланған оқиғаның дестинацияға баруға түрткі болуы және қатысушылар мен көрермендердің уақытша қозғалысын қалыптастыруымен байланыстырылады [1]. Осы тұрғыдан алғанда, ерте тарихи дәуірлердегі мерекелерді, жиындарды, сауда және діни рәсімдерді қазіргі ивент-туризмнің тікелей өзі ретінде емес, оның әлеуметтік-мәдени және ұйымдастырушылық алғышарттары мен прототиптері ретінде қарастыру орынды.

Ивент-туризмде фестивальдердің орны ерекше болып, осыған орай Р.А. Кулахметова мен Г.А. Кулахметова өз еңбектерінде фестивальді жасына, мамандығына немесе жынысына қарамастан адамдарды біріктіретін кең ауқымды оқиға ретінде сипаттайды [2]. Фестивальдер адамдардың бос уақытын ұйымдастырып қана қоймай, дестинацияның танылуына, жергілікті инфрақұрылымның дамуына және экономикалық белсенділіктің артуына әсер етеді [3]. Сондай-ақ Қазақстан жағдайында рухани туризм де ивент-туризммен жақын байланыста қарастырылады. Малдыбек А. және басқа авторлардың зерттеуінде діни туризм тарихи сәулет нысандарын көрумен ғана шектелмей, адамның рухани сұранысын қанағаттандыруға бағытталған туризм түрі ретінде түсіндіріледі [4]. Осы себепті діни сапарлар, зиярат дәстүрі, мерекелік жиындар мен мәдени іс-шаралар Қазақстан тарихында бір-бірін толықтырып отырған.

Қазақстан аумағы Еуразия кеңістігінің ортасында орналасып, Ұлы Жібек жолының маңызды бөлігіне айналды. Батыстан шығысқа созылған 7 000 км-ден астам сауда жолы Сырдария бойы, Жетісу мен Іле аңғарымен өтіп, Орта Азияны Қытаймен байланыстырды [5]. Осы жолдар арқылы саудамен қатар, адамдар, идеялар, діни сенімдер мен мәдени дәстүрлер де тарады. Сондықтан Қазақстан аумағында ерте кезеңдерден бастап сауда, діни рәсімдер, дипломатиялық қабылдаулар, жәрмеңкелер мен мерекелік басқосулар қалыптаса бастады.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Қазақстанда туризмді дамытуға, оның ішінде оқиғалық іс-шаралар арқылы өңірлердің тартымдылығын арттыруға мән берілуімен байланысты. Қазақстанның туристік саласын дамытудың 2023–

2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында да осы бағыттағы іс-шаралардың маңызы атап өтіледі [6]. Дегенмен Қазақстандағы ивент-туризмнің тарихи дамуын тұтас кезеңдерімен қарастыратын зерттеулер әлі де жеткіліксіз. Осы себепті бұл мақалада ивент-туризмнің тарихи негіздерін анықтау және оның әр дәуірдегі өзгерісін жүйелеу маңызды болып табылады.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары мен даму логикасын бес негізгі кезең бойынша жүйелеу, әр кезеңге тән оқиғалық тәжірибелер мен іс-шара формаларын, олардың қызметін және тарихи сабақтастығын анықтау. Осы мақсатқа жету үшін Ұлы Жібек жолы мен дала өркениетіндегі оқиғалық тәжірибелерді қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары ретінде сипаттау, Қазақ хандығы мен Ресей империясы кезеңдеріндегі өзгерістерді бағалау, Кеңес дәуіріндегі бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыру тәжірибесін талдау және тәуелсіздік кезеңіндегі заманауи ивент-туризмнің қалыптасу ерекшеліктерін айқындау **міндеттері** қойылды.

Әдістер мен материалдар. Зерттеуде Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи өзгерісін және тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің қалыптасуын кезеңдер бойынша қарастыру үшін бірнеше ғылыми әдіс қолданылды. Тарихи-генетикалық әдіс оқиғалық тәжірибелердің пайда болуы мен уақыт өте өзгеруін талдауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы-тарихи әдіс әр кезеңнің ерекшелігін, ұқсастығы мен айырмашылығын анықтау үшін пайдаланылды. Типологиялық әдіс іс-шараларды мемлекеттік-саяси, спорттық, мәдени-фестивальдік, діни-рухани және іскерлік-сауда бағыттары бойынша жіктеуге негіз болды. Жүйелі-талдамалы әдіс тарихи кезеңдер арасындағы функционалдық сабақтастықты және қазіргі ивент-туризмнің қалыптасу логикасын түсіндіруге қолданылды.

Зерттеу деректері үш негізгі топқа бөлінді. Бірінші топқа тарихи жазба деректемелер мен жолнамалар енгізілді. Олардың қатарында Мұхаммед Хайдар Дұғлаттың «Та'рих-и Рашиди» еңбегі [7], И. Унковскийдің 1722–1724 жылдардағы елшілік есебі [8] және А.И. Левшиннің қазақ даласы туралы еңбегі [9] қарастырылды. Екінші топты ивент-туризм, Ұлы Жібек жолы және Қазақстан туризміне қатысты монографиялар мен ғылыми зерттеулер құрады. Бұл бағытта К. Байпақовтың Ұлы Жібек жолы туралы еңбегі [5], Г.Ш. Тортенованың зерттеуі [10], С.Р. Ердәулетовтың Қазақстан туризмі географиясына арналған жұмысы [11], сондай-ақ Д. Геттс

пен С. Пейдждің «Event Studies» еңбегі [1] пайдаланылды. Үшінші топқа академиялық жинақтар мен теориялық еңбектер жатқызылды. Олардың ішінде «Қазақстан тарихы» бес томдық басылымы [12], К. Жигульскийдің мерекелер социологиясына қатысты еңбегі [13] және В.А. Квартальнов пен И.В. Зориннің туризм туралы оқулығы [14] негізге алынды.

Зерттеудің теориялық негізін Д. Геттстің жоспарланған оқиғалар мен ивент-туризмге қатысты тұжырымдары [1], сондай-ақ К. Жигульскийдің мерекелердің әлеуметтік қызметі туралы көзқарастары [13] құрады. Авторлық кезеңдеу төрт негізгі критерийге сүйенді: 1) саяси-институционалдық ортаның өзгеруі; 2) басым оқиғалық формалардың сипаты; 3) адамдардың қозғалысын қамтамасыз ететін көлік және ұйымдастырушылық инфрақұрылымның деңгейі; 4) іс-шаралардың мемлекеттік, нарықтық және халықаралық институционалдану дәрежесі. Осы критерийлер бойынша бес негізгі кезең бөлінді: б.з.д. III ғ.–XV ғ.; XV ғ.–1731 ж.; 1731–1917 жж.; 1917–1991 жж.; 1991–2024 жж. Бұл кезеңдеудегі 1731 жыл Қазақ хандығының өмір сүруінің аяқталуын білдірмейді; ол Ресей империясымен саяси қатынастардың жаңа кезеңге өтуіне байланысты шартты саяси-институционалдық меже ретінде алынды. Соңғы кезең ішкі даму логикасын көрсету үшін 1991–2000, 2001–2010 және 2011–2024 жылдар аралығындағы үш ішкі кезеңге бөлінді. Зерттеудің хронологиялық шеңбері б.з.д. III ғасырдан 2024 жылға дейінгі аралықты, географиялық шеңбері қазіргі Қазақстан аумағын қамтиды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстан аумағындағы тарихи оқиғалар мен қазіргі ивент-туризм арасындағы сабақтастықты тарихи контексті бұрмаламай, жүйелі түрде негіздеумен сипатталады. Зерттеу барысында Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи даму кезеңдері нақтыланып, олардың негізгі формалары типологиялық тұрғыдан жіктеліп, өзара салыстырылды. Сондай-ақ, тарихи кезеңдерге қарай олардың мазмұны мен ұйымдастырылу ерекшеліктері өзгергенімен, қоғамдық интеграция, мәдени өзара алмасу, экономикалық байланыстарды дамыту және аумақтың имиджін қалыптастыру секілді негізгі функциялардың тарихи сабақтастығы айқындалды. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу тарихи оқиғалық тәжірибелерді қазіргі ивент-туризмнің қалыптасуы мен даму алғышарттарын түсіндіретін маңызды фактор ретінде ғылыми тұрғыдан жүйелейді.

Нәтижелер. Бірінші кезең – қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары: Ұлы Жібек

жолы мен Моңғол-Темір дәуірі (б.з.д. III – XV ғ.). Ұлы Жібек жолы кезеңінде қазіргі Қазақстан аумағы Шығыс пен Батысты жалғаған маңызды кеңістіктің бірі болды. К.Байпақовтың деректеріне сүйенсек, VI–VIII ғасырларда Жібек жолының негізгі бағыттары Сирия, Иран, Орта Азия арқылы өтіп, Оңтүстік Қазақстан, Талас өңірі, Шу мен Жетісу арқылы Қытайға дейін жалғасқан. Осы аймақтардан 100-ден астам ортағасырлық қала мен елді мекеннің орны анықталған [5]. Отырар, Тараз, Сайрам, Сауран, Түркістан, Қаялық сияқты қалалар сауда, мәдени байланыс және жолаушылар қозғалысының маңызды орталықтарына айналды.

Бұл жолдармен көпестермен бірге елшілер, ғалымдар, дін таратушылар, қолөнершілер мен саяхатшылар да жүрді. Сондықтан керуен жолдары бойында саудамен қатар мәдени алмасу, дипломатиялық кездесулер, діни рәсімдер және түрлі қоғамдық басқосулар қалыптасты. Мысалы, 630 жылы буддистік саяхатшы Сюань-Цзянь Батыс Түрік қағанының ордасына барып, салтанатты қабылдауға қатысқан. К.Байпақов келтірген сипаттамада қағанның алтын гүлдермен безендірілген киіз үйде отырғаны, ал тарқандардың жібек киім киіп, ұзын дастарқанның екі жағына жайғасқаны айтылады [5]. Мұндай қабылдаулар сол дәуірдегі дипломатиялық және мәдени іс-шаралардың жоғары деңгейде ұйымдастырылғанын көрсетеді.

1220 жылғы моңғол шапқыншылығы бірқатар қалалардың дамуына кері әсер етті. Дегенмен кейінгі кезеңде, әсіресе «Рах Mongolica» тұсында, сауда жолдарының қауіпсіздігі қайта күшейіп, халықаралық керуен қозғалысы жанданды. Осы уақытта Марко Поло, Ибн Баттута сияқты саяхатшылардың Орталық Азия арқылы өтуі өңірдің транзиттік маңызын сақтап қалғанын аңғартады. Пеголотти жолнамасында Отырардан Амалеккоға дейінгі жолдың 45 күнге созылғаны көрсетіледі [5]. Бұл дерек керуен бағыттарының белгілі бір тәртіппен қалыптасқанын және жол бойында аялдайтын орындар болғанын білдіреді.

XIV ғасырдың соңы мен XV ғасырдың басында Әмір Темір дәуірінде сарайлық мәдениет пен сәулет өнері ерекше дамыды. С.И. Иноятов пен Х.А. Арипованың деректері бойынша, Бухарада 60-тан астам керуен-сарай болған, онда Үндістан, Қытай, Иран сияқты елдерден келген көпестер тоқтаған [15]. Осы кезеңде Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің салынуы да өңірдің діни-рухани маңызын күшейтті. 1389–1405 жылдары Әмір Темірдің бұйрығымен тұрғызылған бұл кешен кейін зиярат сапарларының ірі орталығына айналды [16].

Осылайша, Ұлы Жібек жолы мен Моңғол-Темір дәуіріндегі жәрмеңкелік-сауда жиындары, дипломатиялық қабылдаулар, сарайлық рәсімдер, діни ғұрыптар мен зиярат сапарлары қазіргі ивент-туризмнің тікелей формалары емес, адамдарды белгілі бір уақыт пен кеңістікке шоғырландырған тарихи оқиғалық тәжірибелер ретінде бағаланады. Олардың ұйымдастырушылық, коммуникациялық және мәдени қызметтері кейінгі кезеңдердегі оқиғалық қызметтің алғышарттарын қалыптастырды.

Екінші кезең – Қазақ хандығы дәуіріндегі дала оқиғалық тәжірибелерінің жүйесі (XV ғ. – 1731 ж.). XV ғасырдың ортасынан бастап Ұлы Жібек жолының бұрынғы маңызы біртіндеп әлсірей бастады. Бұған Орта Азия қалаларының саяси және демографиялық өзгерістері, теңіз сауда жолдарының ашылуы, сондай-ақ батыс бағыттағы жолдардың саяси қақтығыстар салдарынан шектелуі әсер етті [17]. Нәтижесінде Қазақстан аумағы арқылы өтетін халықаралық керуен саудасының көлемі азайды.

Алайда сыртқы сауда байланыстарының әлсіреуі даладағы іс-шаралар мәдениетін тоқтатқан жоқ. Керісінше, Қазақ хандығы кезеңінде ірі жиындар, хан сайлау рәсімдері, ас беру, ұлттық ойындар мен діни-рухани сапарлар ішкі қоғамдық байланысты сақтаудың маңызды құралына айналды. «Та'рих-и Рашиди» деректерінде Керей ханды таққа отырғызу рәсіміне алыс аймақтардан халық жиналғаны айтылады [7]. Бұл мұндай іс-шаралардың тек саяси емес, сонымен бірге адамдарды белгілі бір орталыққа тартатын оқиғалық сипатқа ие болғанын көрсетеді.

Қазақ хандығы кезеңіндегі іс-шараларды бірнеше негізгі бағытқа бөліп қарастыруға болады. Біріншісі – мемлекеттік-саяси іс-шаралар. Бұған ханды ақ киізге отырғызу, үлкен жиын-кеңестер, сұлтандар мен билеушілерге арналған салтанатты рәсімдер жатады. Екіншісі – спорттық және дәстүрлі ойындар. Байге, күрес, қыз қуу, аударыспақ, жамбы ату сияқты дәстүрлі жарыстар ірі жиындар мен мерекелік басқосулардың құрамдас бөлігі болды.

Үшінші бағыт – діни-рухани іс-шаралар. Бұл қатарға жиын-намаздар, Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне зиярат, әулие-әмбиелерге тағзым ету дәстүрлері жатады. Төртінші бағыт – мерекелік-мәдени іс-шаралар. Наурыз мерекесі, ас беру дәстүрі, той-думандар мен халықтық басқосулар дала қоғамының мәдени тұтастығын сақтауға ықпал етті.

Қазіргі ивент-туризммен салыстырғанда, мұндай дала жиындарында адамдардың белгілі

бір оқиғаға байланысты бір кеңістікке уақытша шоғырлануы сияқты ұқсас ұйымдастырушылық белгілер байқалады. Сондықтан оларды қазіргі ивент-туризмнің тікелей формасы емес, тарихи алғышарттарының бірі ретінде қарастыруға болады [1].

Сонымен қатар, Тәуке ханның «Жеті жарғы» заңдар жинағында жиын-тойлар мен қоғамдық тәртіпке қатысты нормалар болғаны туралы пікірлер кездеседі [18]. Бұл дала іс-шараларының кездейсоқ ұйымдастырылмағанын, олардың хандық билік жүйесімен және қоғамдық тәртіппен тығыз байланысты болғанын көрсетеді. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақ хандығы дәуіріндегі ірі жиындар мен мерекелер мемлекеттік, мәдени және рухани маңызы бар оқиғалар ретінде қалыптасты.

Үшінші кезең – Ресей империясы дәуіріндегі оқиғалық тәжірибелердің трансформациясы (1731–1917 жж.). Қазақстанның Ресей империясы құрамына кіре бастаған алғашқы кезеңінде дәстүрлі іс-шаралар жүйесі толық жойылып кеткен жоқ. Керісінше, той, ас беру, байге, ірі жиындар сияқты дала мәдениетіне тән оқиғалар бұрынғыдай қоғамдық өмірдің маңызды бөлігі болып қала берді. А.И.Левшин еңбегінде қазақ даласында жылына бірнеше рет ірі жиындар өтіп, оған жүздеген шаңырақтан адамдар жиналатыны айтылады. Мұндай жиындар тек той немесе ас беру рәсімі ғана емес, сауда жасау, дау шешу, қарым-қатынас орнату және рухани жаңғыру алаңы ретінде де қызмет атқарған [9]. Орынбор губернаторының 1786 жылғы есебінде жергілікті байгеге бірнеше мың адамның жиналғаны көрсетіледі [19].

XIX ғасырдың бірінші жартысынан бастап қазақ даласындағы іс-шаралар жаңа сипат ала бастады. 1832 жылы Бөкей Ордасында алғашқы ресми сауда жәрмеңкесінің ашылуы осы өзгерістің маңызды көрінісі болды. Жәрмеңкелерге әр аймақтан саудагерлер, қолөнершілер және жергілікті тұрғындар жиналып, оларды ірі оқиғалық орталықтарға айналдырды [20]. Петропавл, Семей, Верный сияқты қалалар да сауда, мәдени байланыс және қоғамдық жиындар өтетін маңызды кеңістікке айналды. М.П.Вяткиннің деректеріне сүйенсек, Семей жәрмеңкесіне он мыңнан астам адам жиналып, кей кездері мұндай шаралар бірнеше күнге созылған. 1860 жылы Семей жәрмеңкесінің жалпы айналымы 2,5 миллион рубльден асқаны бұл іс-шаралардың экономикалық маңызын көрсетеді [21].

XIX ғасырдың соңына қарай теміржол желілерінің салынуы оқиғалық тәжірибелердің кеңістіктік ауқымының ұлғаюына әсер етті. Транссібір магистралінің салынуы далалық

аймақтарды ірі орталықтармен байланыстырып, адамдардың алыс қашықтыққа қатынауын жеңілдетті. Осы кезеңде «Дала уалаяты газеті» мен «Айқап» журналы түрлі іс-шаралар туралы ақпарат таратып, мәдени және қоғамдық оқиғалардың кеңірек танылуына ықпал етті [22, 23]. Сонымен қатар Абай Құнанбаевтың айналасында өткен әдеби-музыкалық кештер, ақындар мен өнер адамдарының басқосулары өңірлік мәдени тәжірибелердің дамуына негіз болды. Зиярат дәстүрі де өз маңызын сақтап, Ясауи кесенесі мен Бекет-Ата мазарына бағытталған сапарлар жалғаса берді.

Осы кезеңдегі Ресей империясының ықпалы екі жақты сипат алды. Бір жағынан, отарлық саясат кейбір дәстүрлі іс-шаралардың еркін дамуын шектеді. Екінші жағынан, жәрмеңкелердің ресми ұйымдастырылуы, қалалардың дамуы және теміржол инфрақұрылымының қалыптасуы адамдардың қозғалысы мен іс-шараларды ұйымдастыру мүмкіндігін кеңейтті [20]. Сондықтан Ресей империясы дәуірін дәстүрлі дала оқиғалық тәжірибелерінің біртіндеп қалалық, сауда және ресми мәдени форматтарға ауысқан, кейінгі ивент-туризм үшін инфрақұрылымдық және ұйымдастырушылық алғышарттар күшейген кезең ретінде бағалауға болады.

Төртінші кезең – Кеңес дәуіріндегі бұқаралық іс-шаралардың институционалдануы (1917–1991 жж.). Кеңес дәуірінде бұқаралық іс-шаралар жүйесінің мазмұны айтарлықтай өзгерді. Бұл кезеңде бұқаралық мерекелер мен мәдени-спорттық шаралар көбіне мемлекеттік идеологиямен тығыз байланыста ұйымдастырылды. 1 мамыр демонстрациялары, Қазан төңкерісіне арналған шерулер, Спартакиадалар, мәдени онкүндіктер мен ВДНХ көрмесі сияқты іс-шаралар халықтың аумақаралық қозғалысына әсер етіп, кең көлемдегі ұйымдастыру тәжірибесін қалыптастырды [24].

Қазақ КСР тұсында ірі мемлекеттік мерекелерге қатысу үшін облыстардан Алматыға жыл сайын 15–20 мың адам жеткізілгені айтылады [12]. Спорттық іс-шаралар жүйесінде Халықтар Спартакиадасы маңызды орын алды. Ол 1956 жылдан бастап Мәскеуде төрт жыл сайын өткізіліп, оған Қазақстан делегациялары тұрақты қатысып отырды. Сонымен қатар, 1972 жылы пайдалануға берілген Медеу мұз айдыны халықаралық спорттық туризмнің маңызды нысандарының біріне айналды. Бұл жерде конькимен жүгіруден 200-ден астам әлемдік рекорд тіркелген [11].

Мәдени бағытта 1936 жылы Мәскеуде өткен Қазақ өнерінің алғашқы онкүндігі ерекше маңызға ие болды. Бұл шараға 350-ге жуық өнер

қайраткері қатысып, «Қыз Жібек» спектаклі сахналанды [12]. Кеңес дәуірінің соңына қарай Алматыда өткізілген «Азия дауысы» рок-фестивалі Қазақстанның халықаралық мәдени іс-шаралар кеңістігіне шыға бастағанын көрсетті. Ал ВДНХ көрмесі ірі көрме және іскерлік байланыс алаңы ретінде кейінгі МІСЕ-туризмге ұқсас көрмелік-іскерлік практикалардың кеңестік прототиптерінің бірі болды [25].

Туристік ұйымдар да бұл кезеңде белгілі бір рөл атқарды. 1958 жылы құрылған «Спутник» жастар халықаралық туризм бюросының Қазақстандағы филиалы 1965 жылы ашылып, Алматы, Шымкент, Түркістан, Бұхара бағыттары бойынша тақырыптық турлар ұйымдастыра бастады. Ал «Интурист» жүйесі негізінен шетелдік туристерге бағытталып, Алматы, Самарқанд және Бұхараны қамтитын Орталық Азия маршрутын дамытуға ықпал етті [14].

Бесінші кезең – Тәуелсіз Қазақстандағы қазіргі ивент-туризмнің қалыптасуы және дамуы (1991–2024 жж.). *Тұрақсыздану мен негіз қалану кезеңі (1991–2000 жж.)*. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары Қазақстан туризмі үшін күрделі кезең болды. Экономикалық қиындықтар туристік саланың уақытша тоқырауына әсер етті [12, б. 333]. Дегенмен дәл осы уақытта болашақ ивент-туризмнің дамуына негіз болатын халықаралық байланыстар қалыптаса бастады. 1991–1992 жылдары Қазақстан Қытай, Үндістан, Иран, Пәкістан және Сингапур сияқты елдермен дипломатиялық және экономикалық қатынастар орнатты [12, б. 328–329].

Осы кезеңдегі алғашқы іскерлік және көрмелік іс-шаралардың бірі ретінде 1991 жылы Алматыда өткен Иран өнімдерінің халықаралық көрмесін атауға болады. Көрмеге 600-ден астам Иран кәсіпорны қатысқан [12, б. 329]. Ал 1992 жылғы 24–28 ақпан аралығында Премьер-Министр С. Терещенко бастаған делегацияның Қытайға ресми сапары Қазақстанның халықаралық іскерлік байланыстарының кеңеюіне ықпал етті. Сонымен қатар осы жылдары Қазақстанның ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығы қалыптасып, кейінгі мәдени және мерейтойлық іс-шаралардың халықаралық деңгейде ұйымдастырылуына алғышарт жасалды.

Жандану және халықаралық танылудың күшею кезеңі (2001–2010 жж.). 2000-жылдары Қазақстанда мәдени мерейтойларды, көрмелік жобаларды және туризммен байланысты халықаралық іс-шараларды ұйымдастыру тәжірибесі нығайды. Тараз қаласының 2000 жылдығы 2002 жылы республикалық деңгейде аталып өтті [26]. 2003 жылы Қожа Ахмет Ясауи

уи кесенесінің ЮНЕСКО Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілуі Түркістанның халықаралық мәдени-туристік танымалдығын арттырған маңызды институционалдық оқиға болды [27]. Осы кезеңде мерейтойлық және мәдени іс-шаралар елдің тарихи-мәдени мұрасын сыртқы аудиторияға таныту құралына айналды.

Ірі халықаралық іс-шаралар мен фестивальдік әртараптану кезеңі (2011–2024 жж.). 2011 жылғы 30 қаңтар – 6 ақпан аралығында Астана мен Алматы қалаларында VII қысқы Азия ойындарының өткізілуі Қазақстанның ауқымды спорттық оқиғаларды қабылдау және ұйымдастыру қабілетін көрсетті [28]. Кейінгі жылдары халықаралық мәдени, спорттық және фестивальдік іс-шаралардың рөлі күшейіп, оқиғалар дестинация имиджін қалыптастыру, туристік ағынды ынталандыру және қызмет көрсету секторын жандандыру құралдарының біріне айналды.

Түркістанның рухани туризм орталығы ретіндегі маңызы тәуелсіздік кезеңінде де сақталды. Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің ЮНЕСКО мәртебесі зиярат, мәдени және мерейтойлық іс-шараларды халықаралық туристік контексте ілгерілетуге қосымша мүмкіндік берді [27]. Бұл мысал тарихи зиярат тәжірибесінің қазіргі туристік өнімдермен ұштасу мүмкіндігін көрсетеді.

2010-жылдардан кейін мәдени фестивальдер мен этномәдени іс-шаралар Қазақстандағы ивент-туризмнің маңызды бағытына айналды. 2024 жылғы қазақстандық зерттеуде фестивальдердің дестинацияны ілгерілетуге, жергілікті инфрақұрылым мен қызмет көрсету секторына ықпалы көрсетіледі [2]. Бұл қазіргі кезеңдегі ивент-туризмнің тарихи оқиғалық тәжірибелерден айырмашылығын да айқындайды: қазіргі іс-шаралар арнайы туристік өнім, маркетинг, инфрақұрылым және кәсіби ұйымдастыру тетіктерімен жүйелі түрде байланысады.

Жоғарыда қарастырылған тарихи материалдарды жүйелеу барысында кезеңдеудің негізіне оқиғалық тәжірибелердің мазмұны мен формаларының өзгеруі, олардың ұйымдастырылу деңгейі, атқаратын функциялары және туристік мақсатта пайдаланылу сипаты алынды. Осы өлшемдер негізінде Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің тарихи даму кезеңдері айқындалды. Олардың хронологиялық шеңберін, негізгі оқиғалық тәжірибелер мен іс-шара формаларын, тарихи мысалдары мен атқаратын функцияларын жүйелі түрде көрсету үшін 1-кесте ұсынылды.

1 кесте – Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің тарихи даму кезеңдерінің жүйелік сипаттамасы

Кезең және хронологиялық шеңбер	Негізгі оқиғалық тәжірибелер мен іс-шара формалары	Тарихи мысалдар мен деректер	Негізгі функция
Б.з.д. III ғ. – XV ғ. ортасы (оқиғалық тәжірибелердің тарихи алғышарттары)	Сауда-жәрменкелік жиындар, дипломатиялық қабылдау, зиярат, сарайлық рәсімдер	Отырар, Тараз сауда орталықтары; Сюань-Цзяньнің Батыс Түрік қағанатына сапары (630 ж.); Ясауи кесенесі (1389–1405 жж.)	Мәдени алмасу, сауда, дипломатиялық және діни коммуникация
XV ғ. ортасы – 1731 ж. (дәстүрлі оқиғалық тәжірибелер кезеңі)	Хан сайлау рәсімі, байге, күрес, «ас», Наурыз, зиярат	Керей ханның таққа отыру рәсімі; дәстүрлі ас беру мен ұлттық ойындар; Ясауи кесенесіне зиярат	Қоғамдық біріктіру, саяси легитимация, мәдени және рухани байланыс
1731–1917 жж. (оқиғалық тәжірибелердің жаңа формаларының қалыптасуы)	Жәрменке, ат жарысы, мәдени басқосу, зиярат	Семей жәрменкесі; Бөкей Ордасы жәрменкесі (1832); әдеби-музыкалық басқосулар; теміржол арқылы қатынастың кеңеюі	Экономикалық, ақпараттық және әлеуметтік коммуникация
1917–1991 жж. (ұйымдастырылған бұқаралық іс-шаралар кезеңі)	Бұқаралық шерулер, Спартакиада, мәдени онкүндік, көрмелер, ұйымдастырылған турлар	Қазақ өнерінің онкүндігі (1936); Медеу (1972); «Азия дауысы» (1990); «Спутник» филиалы (1965)	Идеологиялық, мәдени, спорттық және ұйымдастырушылық

1991–2000 жж. (ивент-туризмнің қалыптасу кезеңі)	Халықаралық көрме, дипломатиялық және іскерлік іс-шаралар	Иран өнімдерінің халықаралық көрмесі (1991); Қазақстан делегациясының Қытайға сапары (1992); халықаралық байланыстардың кеңеюі	Іскерлік, дипломатиялық және нарықтық
2001–2010 жж. (ивент-туризмнің жандану кезеңі)	Халықаралық мерейтойлар, мәдени және ЮНЕСКО-мен байланысты іс-шаралар	Тараз қаласының 2000 жылдығы (2002); Ясауи кесенесінің ЮНЕСКО тізіміне енуі (2003)	Имидждік, халықаралық және мәдени-дипломатиялық
2011–2024 жж. (ивент-туризмнің халықаралық әртараптану кезеңі)	Ірі спорттық оқиғалар, мәдени және фестивальдік іс-шаралар	VII қысқы Азия ойындары (Астана–Алматы, 2011); 2011–2024 жж. мәдени-фестивальдік іс-шаралардың кеңеюі	Туристтік, имидждік, экономикалық және халықаралық
Ескерту: [2, 5, 7–14, 16–28] дереккөздер негізінде авторлар тарапынан құрастырылды			

Жүйелік кесте Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи жағдайларға қарай өзгеріп отырғанын, ал қазіргі ивент-туризмнің сол тәжірибелердің кейбір ұйымдастырушылық және функционалдық сипаттарын жаңа институционалдық ортада жалғастырғанын көрсетеді. Ұлы Жібек жолы дәуіріндегі сауда жиындары мен дипломатиялық қабылдаулардан Қазақ хандығы кезеңіндегі мемлекеттік жиындар, ас беру рәсімдері мен ұлттық ойындарға, одан Ресей империясы тұсындағы жәрмеңкелер мен қалалық іс-шараларға дейін қоғамдық біріктіру, мәдени алмасу және экономикалық коммуникация функ-

циялары сақталды. Кеңес дәуірінде бұқаралық іс-шараларды мемлекеттік деңгейде ұйымдастыру тәжірибесі қалыптасып, тәуелсіздік кезеңінде бұл тәжірибелер нарықтық, туристік және халықаралық форматтармен ұштасып, қазіргі ивент-туризм жүйесіне айналды.

Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризм дамуының тарихи сабақтастығы мен кезеңдік ерекшеліктерін айқындау мақсатында олардың негізгі формаларына салыстырмалы талдау жүргізілді. 2-кестеде оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің негізгі формаларының әр тарихи кезеңдегі көрініс табу ерекшеліктері жүйеленді.

2 кесте – Оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризм формаларының кезеңдік салыстырмасы

Оқиғалық тәжірибе / форма	Б.з.д. III ғ. – XV ғ. ортасы	XV ғ. ортасы – 1731 ж.	1731–1917 жж.	1917–1991 жж.	1991–2000 жж.	2001–2010 жж.	2011–2024 жж.
Саяси-мемлекеттік	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Спорттық	–	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Мәдени-фестивальдік	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Діни-рухани	✓	✓	✓	±	✓	✓	✓
Іскерлік-сауда	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ескерту: ✓ – айқын көрініс тапқан; ± – шектеулі немесе жекелеген түрде көрініс тапқан; – – кезеңге тән емес. Кесте [1, 13] дереккөздер және тарихи кезеңдер бойынша жинақталған деректер негізінде авторлар тарапынан құрастырылды							

Типологиялық кесте оқиғалық формалардың әр кезеңде бірдей деңгейде көрінбегенін көрсетеді. Саяси-мемлекеттік және мәдени сипаттағы іс-шаралар тарихи кезеңдердің барлығында түрлі нысанда кездеседі, ал спорттық формалар II–V кезеңдерде айқынырақ көрінеді. Діни-рухани, іскерлік-сауда және халықаралық сипаттағы тәжірибелер саяси және экономикалық жағдайларға байланысты әлсіреп немесе қайта жанданып отырды. Бұл салыстыру қазіргі ивент-туризмді ерте дәуірлерге тікелей телімей-ақ, оқиғалық тәжірибелер функцияларының тарихи сабақтастығын көрсетуге мүмкіндік береді.

Талқылау. *Кезеңдердің сабақтастық логикасы.* Жоғарыда берілген кестелер Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің әр кезеңде тарихи жағдайға қарай өзгергенін көрсетеді. Дегенмен олардың негізгі әлеуметтік, мәдени және коммуникациялық функциялары толық жойылып кетпей, жаңа қоғамдық-саяси ортаға бейімделіп отырды. XV–XVII ғасырларда сыртқы керуен байланыстары әлсіреген кезде ішкі дала жиындарының, ас беру рәсімдерінің, ұлттық ойындар мен діни-рухани сапарлардың маңызы артты. Ресей империясы тұсында бұл тәжірибелер жәрмеңкелер, ресми мәдени іс-шаралар және қалалық басқосулар арқылы жаңа сипат алды. Кеңес дәуірінде бұқаралық іс-шаралар мемлекеттік жүйеге енгізілсе, тәуелсіздік кезеңінде жоспарланған оқиғалар нарықтық қатынастармен, халықаралық ынтымақтастықпен және дестинация имиджін қалыптастыру міндеттерімен ұштаса бастады.

Бұл өзгерістер оқиғалық тәжірибелердің Қазақстан тарихында бір бағытта ғана дамымағанын көрсетеді. Сыртқы байланыстар әлсіреген кезеңдерде ішкі мәдени және қоғамдық жиындар біріктіруші қызмет атқарса, халықаралық байланыстар кеңейген тұстарда іс-шаралар сыртқы аудиторияға бағытталып, мәдени алмасу, экономикалық байланыс және аумақты таныту функцияларын күшейтті. Қазіргі ивент-туризм осы тарихи функциялардың барлығын туристік өнім мен кәсіби ұйымдастыру жүйесі аясында біріктіреді.

Оқиғалық тәжірибелер функцияларының сабақтастығы. Зерттеу нәтижелері Қазақстан тарихындағы ірі жиындар мен іс-шаралардың бірнеше тұрақты қызмет атқарғанын көрсетеді. Ең алдымен, олар қоғамды біріктіру құралы болды. Кең аумақта шашыраңқы өмір сүрген халық үшін үлкен жиындар, ас беру рәсімдері, ұлттық ойындар мен мерекелер ортақ мәдени кеңістікті сақтауға мүмкіндік берді. Жібек жолы дәуірінде бұл қызмет

сауда және мәдени байланыстар арқылы көрінсе, Қазақ хандығы кезеңінде хандық жиындар мен дәстүрлі мерекелер арқылы жалғасты, ал Кеңес дәуірінде бұқаралық мерекелер мен мәдени онкүндіктер мемлекеттік ұйымдастыру жүйесіне енгізілді.

Сонымен қатар, іс-шаралар экономикалық және ақпараттық қызмет те атқарды. Жәрмеңкелер, базарлар, көрмелер мен фестивальдер саудасаттықты дамытуға, жаңа байланыстар орнатуға және аймақтар арасындағы қарым-қатынасты күшейтуге ықпал етті. Ірі жиындарда тек мерекелік шаралар ғана емес, жаңалық алмасу, шешім қабылдау, келіссөз жүргізу және қоғамдық пікір қалыптастыру үдерістері де қатар жүрді.

Кеңестік бұқаралық іс-шаралар жүйесінің екіжақтылығы. Бір жағынан, бұл кезеңде іс-шаралардың көпшілігі мемлекеттік идеологияға бағындырылып, қатысушылардың еркін таңдауы шектеулі болды. Коммерциялық мақсат, нарықтық тиімділік және туристік маркетинг қазіргі түсініктегідей толық қалыптаса қойған жоқ [1, 13]. Екінші жағынан, ірі бұқаралық шараларды ұйымдастыру, қатысушыларды орналастыру, тасымалдау және мәдени бағдарлама жасау сияқты тәжірибелер жинақталды. Спартакиадалар, мәдени онкүндіктер, ВДНХ және «Интурист» жүйесі кейінгі ивент-туризмнің ұйымдастырушылық алғышарттарының қалыптасуына әсер етті.

Тәуелсіздік кезеңіндегі халықаралық байланыстар мен ивент-туризм. Тәуелсіздік жылдарында жоспарланған іс-шаралар халықаралық дипломатиялық байланыстармен, іскерлік кездесулермен, мәдени алмасу бағдарламаларымен және спорттық жарыстармен ұштаса бастады. 1990-жылдардағы көрмелер мен ресми сапарлар жаңа халықаралық байланыстардың қалыптасуына ықпал етсе, 2000-жылдары мәдени мерейтойлар мен мұра нысандарын халықаралық деңгейде таныту тәжірибесі күшейді. Тараз қаласының 2000 жылдығы 2002 жылы аталып өтті [26], ал 2003 жылы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ЮНЕСКО Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілді [27]. 2011 жылы Астана мен Алматыда VII қысқы Азия ойындарының өткізілуі Қазақстанның халықаралық ірі оқиғаларды ұйымдастыру мүмкіндігін көрсетті [28]. Осы үдерістер тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің халықаралық, имидждік және туристік функцияларының күшеюін сипаттайды.

Фестивальдердің экономикалық және әлеуметтік ықпалы. Р.А. Кулахметова мен Г.А. Кулахметованың зерттеуі фестивальдердің ивент-туризмді дамытудағы экономикалық ықпалын

айқын дәлелдейді. Фестивальді ұйымдастыру экономикалық пайданы тек ұйымдастырушыларға ғана емес, қонақ үйлер, кафелер, барлар сияқты қызмет салаларына да береді [2]. Дүние жүзіндегі жетекші фестивальдердің тәжірибесі, соның ішінде 2023 жылы 499,9 миллион доллар табыс әкелген Austin City Limits мысалы, Қазақстандағы фестивальдердің де жүйелі даму әлеуеті бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеушілер фестивальдің бес оң ықпалын атайды: әлеуметтік имидж, бос уақытты өткізу мүмкіндігі, инфрақұрылым дамуы, жергілікті алға жылжыту және экономикалық өсім [3]. Бұл тізбе Қазақстан тарихындағы оқиғалық тәжірибелер мен тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің негізгі функционалдық сипаттамаларымен қабысады.

Халықаралық салыстырмалы контексте рухани туризм дестинациясы ретінде Түркістан. А. Малдыбек және әріптестерінің зерттеуінде Түркістанның «Кіші Мекке» символикасы түркілік интеграцияны, мәдени дипломатияны және ұлттық брендті күшейтетін трансұлттық сакралдық хаб ретінде пайымдалады. Тарихи тұрғыдан Ясауи кесенесіне зиярат Қазақ хандығы дәуірінен бері жалғасқан діни-рухани оқиғалық тәжірибелердің сабақтастығын көрсетеді. Қазіргі уақытта бұл мұра рухани туризм және ивент-туризм құралдарымен ұштаса алады. Халықаралық тәжірибеде Иранның Мешхед қаласы мен Түркияның Кония қаласы рухани мұраны инфрақұрылым, мәдени индустрия және заманауи туристік құралдармен біріктіре алады. Кониядағы Мевлана музейі, Сема рәсімдері мен халықаралық фестивальдер осы бағыттың үлгісін көрсетеді. Мұндай модельдер Түркістанда сопылық поэзия фестивальдері, «Ясауи жолы» маршруттары және цифрлық зиярат құралдары сияқты өнімдерді дамытудың теориялық негізін күшейте алады [4].

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу Қазақстандағы қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары бірнеше кезең арқылы қалыптасқанын көрсетті. Ұлы Жібек жолы дәуіріндегі сауда жиындары, дипломатиялық қабылдаулар, сарайлық рәсімдер мен зиярат сапарлары қазіргі ивент-туризмнің тікелей формалары емес, адамдарды белгілі бір оқиға, рәсім немесе мақсат төңірегінде

шоғырландырған тарихи прототиптер ретінде айқындалды. Қазақ хандығы кезеңінде бұл оқиғалық тәжірибелер дала жиындары, ас беру рәсімдері, ұлттық ойындар мен діни-рухани сапарлар түрінде жалғасты.

Ресей империясы тұсында дәстүрлі оқиғалық тәжірибелер жәрмеңкелер, қалалық мәдени басқосулар және көлік қатынасының кеңеюімен жаңа сипат алды. Кеңес дәуірінде бұқаралық мерекелер, Спартакиадалар, мәдени онкүндіктер, көрмелер және ұйымдастырылған турлар арқылы ірі іс-шараларды орталықтандырылған түрде өткізу тәжірибесі қалыптасты. Ал тәуелсіздік кезеңінде жоспарланған іс-шаралар туристік өнім, маркетинг, халықаралық байланыс және дестинация имиджімен ұштасып, қазіргі мағынадағы ивент-туризмнің институционалдық және нарықтық формалары орныға бастады.

Зерттеудің негізгі ғылыми нәтижелері үш бағыттан көрінеді. Біріншіден, саяси-институционалдық орта, басым оқиғалық формалар, инфрақұрылым және институционалдану деңгейі негізінде авторлық кезеңдеу нақтыланды. Екіншіден, оқиғалық тәжірибелер мемлекеттік-саяси, спорттық, мәдени-фестивальдік, діни-рухани және іскерлік-сауда формалары бойынша типологиялық жүйеге келтірілді. Үшіншіден, қоғамдық біріктіру, мәдени алмасу, экономикалық коммуникация және аумақтық имидж қалыптастыру функцияларының тарихи сабақтастығы анықталды. Осы тұжырымдар ерте тарихи тәжірибелерді қазіргі «ивент-туризм» категориясымен теңестірмей, олардың қазіргі саланың қалыптасуына ықпал еткен алғышарттық мәнін көрсетуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыда Қазақстандағы ивент-туризмнің дамуын мемлекеттік саясаттан, халықаралық байланыстардан, мәдени дәстүрлерден және туристік инфрақұрылымнан бөлек қарастыру мүмкін емес. Болашақ зерттеулерде Алматы, Астана, Түркістан және басқа өңірлердің жеке кейстерін терең талдау, сондай-ақ осы мақаланың 2024 жылмен шектелген хронологиялық аясынан кейінгі ірі іс-шаралардың экономикалық, әлеуметтік және имидждік әсерін эмпирикалық деректер негізінде бағалау орынды.

Әдебиет тізімі

- 1 Getz D., Page S.J. Event studies: Theory, research and policy for planned events. – 4th ed. – Abingdon: Routledge, 2020. – 558 p.
- 2 Кулахметова Р.А., Кулахметова Г.А. Влияние фестивалей на продвижение событийного туризма в Казахстане // Туризм, досуг и гостеприимство. – 2024. – Т. 7. - №4. – С. 6–12. DOI: 10.59649/2959-5185-2024-4-6-12.
- 3 Bezirgan M., Yetginer S. The effect of the festivals on the development of tourism with the support of residents: The case study of Zeytinli Rockfest in Edremit / In: Strategic business models to support demand, supply, and destination management in the

- tourism and hospitality industry / eds. L.C. Carvalho, L. Calisto, N. Gustavo. – Hershey, PA: IGI Global, 2020. – pp. 111–132. DOI: 10.4018/978-1-5225-9936-4.ch006.
- 4 Малдыбек А., Шылмамбетов С., Жандарбек З., Сыздыкова Г. Түркістандағы рухани туризмді дамытудағы Қожа Ахмет Ясауи мұрасының рөлі: сакралдық география және халықаралық тәжірибе контексінде // Bulletin of the IUTH. – 2025. – №2(8). – Б. 180–194. DOI: 10.62867/3007-0848.2025-2.12.
- 5 Байпаков К. Великий Шелковый путь (на территории Казахстана). – Алматы: Адамар, 2007. – 496 с.
- 6 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 262 қаулысы «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» [Электрондық ресурс]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262> (қаралған күні: 03.09.2026).
- 7 Мирза Мухаммад Хайдар. Та’рих-и Рашиди / введение, пер. с перс. А. Урунбаева и др.; примеч. и указ. Р.П. Джапилов, Л.М. Епифановой. – Ташкент: Фан, 1996. – 727 с.
- 8 Унковский И.С. Посольство к зюнгарскому хун-тайчи Цэван Рабтану капитана от артиллерии Ивана Унковского и путевой журнал его за 1722–1724 годы / изд. с предисл. и примеч. Н.И. Веселовского. – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1887. – XLVI, 276 с.
- 9 Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких, орд и степей / под общ. ред. М.К. Козыбаева. – Алматы: Санат, 1996. – 656 с.
- 10 Торренова Г.Ш. Ұлы Жібек жолы Қазақстан жерінде / Халық. ғыл.-практ. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар. Средневековые города Великого Шелкового пути. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: мат. – Түркістан, 2018. – Б. 158–163.
- 11 Ердаuletov С.Р. География туризма: история, теория, методы, практика. – Алматы: Ғылым, 2000. – 336 с.
- 12 Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін: бес томдық. – Т. 5: Қазіргі заманғы Қазақстан / ред. Қ.С. Алдажұманов. – Алматы: Атамұра, 2010. – 688 б.
- 13 Жигульский К. Праздник и культура: праздники старые и новые. Размышления социолога / пер. с польск. – М.: Прогресс, 1985. – 336 с.
- 14 Туризм как вид деятельности: учебник / И.В. Зорин, Т.П. Каверина, В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 287 с.
- 15 Иноятов С.И., Арипова Х.А. Бухара – жемчужина Великого Шелкового пути / Междунар. науч.-практич. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар. Средневековые города Великого Шелкового пути. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: мат. – Түркістан, 2018. – С. 49–52.
- 16 Орынбекова Ә.Ә., Елжанов Б.Н. Ұлы Жібек жолы бойындағы Түркістан / Халық. ғыл.-практ. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар. Средневековые города Великого Шелкового пути. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: мат. – Түркістан, 2018. – Б. 131–135.
- 17 Liu X. The Silk Road in World History. – New York: Oxford University Press, 2010. – 168 p.
- 18 Артықбаев Ж.О. Қазақстан тарихы: оқулық-хрестоматия. – Астана: Фолиант, 2003. – 264 б.
- 19 Добросмыслов А.И. Тургайская область: исторический очерк. – Тверь: Типолитография Н.М. Родионова, 1902. – 524 с.
- 20 Козыбаев М.К. История и современность: проблемы истории Казахстана. – Алма-Ата: Ғылым, 1991. – 252 с.
- 21 Вяткин М.П. Очерки по истории Казахской ССР. Т. 1: С древнейших времен по 1870 г. – М.: ОГИЗ: Госполитиздат, 1941. – 367 с.
- 22 Әлжанов О. Қырдағы Рамазан айты // Дала уалаятының газеті. – 1895. – №11–12.
- 23 Байтұрсынұлы А. Мұсылмандар үшін Петербурда болатын кеңес жиылысы // Айқап. – 1914. – №7. – Б. 112–114.
- 24 Долженко Г.П. История туризма в дореволюционной России и СССР. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1988. – 192 с.
- 25 Усыскин Г.С. Очерки истории российского туризма. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: СПб.: Герда, 2007. – 207 с.
- 26 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 31 қаңтардағы № 157 қаулысы «2001–2002 жылдарда республикалық деңгейде өткізілетін мерейтойлар мен атаулы күндердің тізбесі туралы» [Электрондық ресурс]. - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000157_ (қаралған күні: 03.09.2026).
- 27 UNESCO World Heritage Centre. Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi [Electronic resource]. - URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1103/> (accessed: 03.09.2026).
- 28 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 13 маусымдағы № 492 қаулысы «Астана және Алматы қалаларында 2011 жылғы 7-қысқы Азия ойындарын дайындау және өткізу туралы» [Электрондық ресурс]. - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000492_ (қаралған күні: 03.09.2026).

References

- 1 Getz D., Page S.J. Event studies: Theory, research and policy for planned events. – 4th ed. – Abingdon: Routledge, 2020. – 558 p.
- 2 Kulahmetova R.A., Kulahmetova G.A. Vlijanie festivalej na prodvizhenie sobytijnogo turizma v Kazahstane // Turizm, dosug i gostepriimstvo. – 2024. – Т. 7. - №4. – С. 6–12. DOI: 10.59649/2959-5185-2024-4-6-12.
- 3 Bezirgan M., Yetginer S. The effect of the festivals on the development of tourism with the support of residents: The case study of Zeytinli Rockfest in Edremit / In: Strategic business models to support demand, supply, and destination management in the tourism and hospitality industry / eds. L.C. Carvalho, L. Calisto, N. Gustavo. – Hershey, PA: IGI Global, 2020. – pp. 111–132. DOI: 10.4018/978-1-5225-9936-4.ch006.
- 4 Maldybek A., Shylmambetov S., Zhandarbek Z., Syzdykova G. Tırkistandary ruhani turizmди damytudary Kozha Ahmet Jasauı mұrasynuң rölі: sakraldyқ geografija zhəne halyқaralyқ təzhiribe konteksinde // Bulletin of the IUTH. – 2025. – №2(8). – Б. 180–194. DOI: 10.62867/3007-0848.2025-2.12.
- 5 Bajpakov K. Velikij Shelkovyj put’ (na territorii Kazahstana). – Almaty: Adamar, 2007. – 496 s.

- 6 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздары № 262 қаулысы «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұзғырымдамасын бекіту туралы» [Elektronдық resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262> (қаралған күні: 03.09.2026).
- 7 Mirza Muhammad Hajdar. Ta'rih-i Rashidi / vvedenie, per. s pers. A. Urumbaeva i dr.; primech. i ukaz. R.P. Dzhaliilovoj, L.M. Epifanovoj. – Tashkent: Fan, 1996. – 727 s.
- 8 Unkovskij I.S. Posol'stvo k zjungarskomu hun-tajchzhi Cjevan Rabtana kapitana ot artillerii Ivana Unkovskogo i putevoj zhurnal ego za 1722–1724 gody / izd. s predisl. i primech. N.I. Veselovskogo. – SPb.: Tip. V. Kirshbauma, 1887. – XLVI, 276 s.
- 9 Levshin A.I. Opisanie kirgiz-kazach'ih, ili kirgiz-kajsackih, ord i stepej / pod obshh. red. M.K. Kozybaeva. – Almaty: Sanat, 1996. – 656 s.
- 10 Tortonova G.Sh. Ұлы Жібек жолы Қазақстан зherinde / Halyқ. ғыл.-практ. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындары ортағасырлық қалалар. Srednevekovye goroda Velikogo Shelkovogo puti. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: mat. – Tyrkistan, 2018. – B. 158–163.
- 11 Erdavletov S.R. Geografija turizma: istorija, teoriya, metody, praktika. – Almaty: Fylym, 2000. – 336 s.
- 12 Қазақстан тарихы көне заманнан бығынға дейін: бес томдық. – Т. 5: Қазіргі заманғы Қазақстан / red. Қ.С. Aldazhymanov. – Almaty: Atamyra, 2010. – 688 b.
- 13 Zhigul'skij K. Prazdnik i kul'tura: prazdniki starye i novye. Razmyshleniya sociologa / per. s pol'sk. – M.: Progress, 1985. – 336 s.
- 14 Turizm kak vid dejatel'nosti: uchebnik / I.V. Zorin, T.P. Kaverina, V.A. Kvartal'nov. – M.: Finansy i statistika, 2005. – 287 s.
- 15 Inojatov S.I., Aripova H.A. Buhara – zhemchuzhina Velikogo Shelkovogo puti / Mezhdunar. nauch.-praktich. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындары ортағасырлық қалалар. Srednevekovye goroda Velikogo Shelkovogo puti. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: mat. – Turkestan, 2018. – S. 49–52.
- 16 Orynbekova Ә.Ә., Elzhanov B.N. Ұлы Жібек жолы бойындары Түркістан / Halyқ. ғыл.-практ. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындары ортағасырлық қалалар. Srednevekovye goroda Velikogo Shelkovogo puti. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: mat. – Tyrkistan, 2018. – B. 131–135.
- 17 Liu X. The Silk Road in World History. – New York: Oxford University Press, 2010. – 168 p.
- 18 Artykbaev Zh.O. Kazakstan tarihy: okulyk-hrestomatija. – Astana: Foliant, 2003. – 264 b.
- 19 Dobromyslov A.I. Turgajskaja oblast': istoricheskij ocherk. – Tver': Tipolitografija N.M. Rodionova, 1902. – 524 s.
- 20 Kozybaev M.K. Istoriya i sovremennost': problemy istorii Kazahstana. – Alma-Ata: Gylim, 1991. – 252 s.
- 21 Vjatkin M.P. Ocherki po istorii Kazahskoj SSR. T. 1: S drevnejshih vremen po 1870 g. – M.: OGIZ: Gospolitizdat, 1941. – 367 s.
- 22 Әлжанов О. Қырдары Рамазан аяты // Dala ualajatyның газеті. – 1895. – №11–12.
- 23 Байтырсынұлы А. Мұсылмандар үшін Петербурда болатын кеңес жиілігі // Аяқар. – 1914. – №7. – B. 112–114.
- 24 Dolzhenko G.P. Istoriya turizma v dorevoljucionnoj Rossii i SSSR. – Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo un-ta, 1988. – 192 s.
- 25 Usyskin G.S. Ocherki istorii rossijskogo turizma. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.; SPb.: Gerda, 2007. – 207 s.
- 26 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 31 қаңтардағы № 157 қаулысы «2001–2002 жылдарда республикалық деңгейде өткізілетін мережілер мен атаулы кындердің тізбесі туралы» [Elektronдық resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000157> (қаралған күні: 03.09.2026).
- 27 UNESCO World Heritage Centre. Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi [Electronic resource]. - URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1103/> (accessed: 03.09.2026).
- 28 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 13 маусымдары № 492 қаулысы «Astana және Almaty қалаларында 2011 жылғы 7-қысық Azija ойындарын дайындау және өткізу туралы» [Elektronдық resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000492> (қаралған күні: 03.09.2026).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

«Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)»

Тимурқызы Хадіша – Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 2-курс магистранты, Түркістан қ., Қазақстан

«Автор для корреспонденции (первый автор)»

Тимурқызы Хадіша – магистрант 2-го курса Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

«Corresponding author (first author)»

Timurkyzy Khadisha – 2nd-year master's student, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan
e-mail: khadisha.timurkyzy@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3176-1864>

Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы – Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 2-курс магистранты, Түркістан қ., Қазақстан

Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы – магистрант 2-го курса Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

Duisenbek Togzhan Nurlankyzy – 2nd-year master's student, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

e-mail: togzhan.duisenbek@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5405-7680>

Баубеков Ахатбек Абдирасилұлы – Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 2-курс магистранты, Түркістан қ., Қазақстан

Баубеков Ахатбек Абдирасилұлы – магистрант 2-го курса Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

Baubekov Akhatbek Abdirasiluly – 2nd-year master's student, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

e-mail: akhatbek.baubekov@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4148-6708>

Тагманов Урманбек Сарманович – PhD, Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

Тагманов Урманбек Сарманович – PhD, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

Tagmanov Urmanbek Sarmanovich – PhD, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

e-mail: urmanbek.tagmanov@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2960-9816>

Мақала түскен күні: 03.06.2026

Мақала басылымға қабылданған күні: 15.09.2026